

НАЦІОНАЛЬНИЙ ІНСТИТУТ СТРАТЕГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Центр внутрішньополітичних досліджень

<https://doi.org/10.53679/NISS-analytrep.2024.05>

**АНАЛІЗ ЗАГРОЗ НАЦІОНАЛЬНІЙ БЕЗПЕЦІ
У СФЕРІ ВНУТРІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ**

Аналітична доповідь

КИЇВ – 2024

Аналіз загроз національній безпеці у сфері внутрішньої політики. – К. : НІСД, 2024. – 31 с.

Автори:

Потапенко В. Г., д. екон. н., с. н. с.; Павленко І. А., к. і. н., с. н. с.;
Нагірний В. М., к. політ. н.; Малярєвський Є. В.

ЗМІСТ

Резюме	4
Загальна характеристика опитування.....	6
Порівняння результатів експертних опитувань 2023 та 2024 років	8
Дестабілізаційний потенціал та ймовірність реалізації внутрішньополітичних загроз. Дані експертних опитувань 2023 та 2024 років	8
Середній рівень загроз за групами. Дані експертних опитувань 2023 та 2024 років	10
Динаміка загроз національній безпеці у сфері внутрішньої політики	11
Основні тренди динаміки загроз	11
Сфера воєнної безпеки	13
Система державного управління та політичні процеси	15
Влада і суспільство	16
Суспільні процеси та явища	17
Соціально-економічна сфера	19
Загрози-2023 vs загрози-2024: тенденції	19
Нові загрози. Можливості використання безпекових загроз росією для дестабілізації України у 2024 році.....	21
Зменшення міжнародної підтримки України.....	21
Сфера воєнної безпеки	22
Система державного управління та політичні процеси	22
Соціально-економічна сфера	24
Вибори під час війни	25
Формування запиту на «мир на будь-яких умовах».....	25
Зовнішньополітичні події, що вплинуть на загрози у сфері внутрішньої політики.....	26
Топ загроз із погляду їх використання росією для дестабілізації ситуації в Україні.....	26
Основні потенційні напрями дестабілізаційного впливу рф	29

Резюме

- Основні внутрішньополітичні загрози, що їх визначили експерти у 2023 році, актуальні так само й у 2024 році, а їхній дестабілізаційний потенціал та ймовірність незначно зросли за абсолютною більшістю позицій, однак далекі від критичних значень. Відзначено істотне зростання *ймовірності реалізації загроз* у групах «*Сфера воєнної безпеки*» (з 2,57 до 2,99) та «*Влада і суспільство*» (з 2,80 до 3,37). Найвищим є *дестабілізаційний потенціал* загроз у категоріях «*Сфера воєнної безпеки*» (3,42) та «*Влада і суспільство*» (3,33). У 2023 році група загроз «*Влада і суспільство*» посідала третє місце (2,80), а у 2024 році вона – виразний лідер (3,37).

За дестабілізаційним потенціалом можна визначити такі загрози:

- радикалізація антимобілізаційних настроїв;
- проблеми з матеріальним забезпеченням Сил Оборони;
- падіння довіри до політичного керівництва.

За ймовірністю реалізації визначено трійку найбільших загроз:

- корупційні скандали;
- падіння довіри до політичного керівництва;
- чинник «утоми від війни», соціальна апатія;
- Якщо загрози потенційних конфліктів між ВПО та місцевим населенням у 2024 році знизилися через повернення частини ВПО в місця постійного проживання та еміграцію, то проти 2023 року збільшилися загрози внутрішньополітичних конфліктів через:
 - психологічний та соціальний розрив між військовими і цивільними громадянами;
 - конфлікти між тими, хто виїхав за кордон, і тими, хто залишився в Україні.
- Позитивним явищем в умовах тривалої війни стало **невелике зниження рівня потенційних загроз, які у 2023 році були пов'язані з очікування дестабілізації суспільних процесів**, таких як діяльність УПЦ (МП), проросійських політиків. Також відчутно знизилася ймовірність реалізації загроз:
 - обмеження процедур демократії;
 - переслідування опозиційних до влади політиків;
 - зростання популярності праворадикальних рухів.
- Половина експертів визначає нову загрозу – «**Зменшення обсягу підтримки України міжнародними партнерами**», яка може призвести до розширення спектра загроз усіх груп, підвищення їхнього дестабілізаційного потенціалу та ймовірності реалізації до критичної межі.
- Серед принципово нових загроз національній безпеці у сфері внутрішньої політики можна виокремити такі:
 - слабкість і непрофесійність державних інститутів;

- формування запиту на «мир на будь-яких умовах»;
 - проведення виборів під час війни.
- Спостерігаємо нові поляризовані загрози **«Проведення виборів під час війни»** та **«Проблема легітимності влади через непроведення виборів»**, а також загроза **«Формування запиту на “мир на будь-яких умовах”»** та **«Спонування України до “мирних переговорів” на нинішніх переговорних позиціях»**, що опосередковано свідчить про зростання внутрішнього конфліктного потенціалу.
 - Перелік загроз, що їх безпосередньо використовує російська федерація для дестабілізації України, радикально змінився. У 2024 на першому місці – **«Радикалізація антимобілізаційних настроїв»**, а загроза **«Корупційні скандали»**, що взяла першість у 2023 році, перемістилися на третю позицію серед нових загроз. Для інспірування конфліктів російські спецслужби та пропаганда використовує тему «легітимності влади». Наголошено на закінченні п’ятирічного строку перебування при владі Президента. Також нав’язувано наратив про потребу проведення виборів попри воєнний стан.

Загальна характеристика опитування

У лютому 2024 року Центр внутрішньополітичних досліджень НІСД провів експертне опитування в межах реалізації аналітичного дослідження «*Аналіз загроз національній безпеці у сфері внутрішньої політики*». Дослідження триває вже другий рік війни в ініціативному порядку без залучення додаткових державних або інших коштів.

Метою аналітичного дослідження є виявлення загроз внутрішній політиці, що їх використовує РФ для дестабілізації України, та оцінка рівня загроз для національної безпеки.

Завданням опитування було таке.

- Оцінити актуальність загроз внутрішньополітичній стабільності України під час війни з переліку загроз, визначених експертами у 2023 році.
- Визначити нові загрози у сфері внутрішньої політики, якщо такі, на думку експертів, виникли з моменту попереднього опитування.
- Проаналізувати динаміку змін експертних оцінок загроз у сфері внутрішньої політики у порівнянні з оцінками та прогнозами, що їх висловили експерти під час аналогічного опитування 2023 року. Дослідити чинники та характер цих змін.
- Визначити загрози внутрішньополітичній безпеці, головним чином щодо українського суспільства та системи державного управління й місцевого самоврядування; оцінити ризики використання їх РФ з метою дестабілізації ситуації в країні.

Опитування у 2024 році проводили в один етап.

Участь в опитуванні взяли співробітники НІСД та 41 зовнішній експерт. Загалом зібрано 50 анкет з відповідями.

Серед учасників проєкту – 14 докторів наук, 30 кандидатів наук.

38 зовнішніх експертів зазначили, що займаються науковою, викладацькою та аналітичною діяльністю. З них:

- викладачів вищих навчальних закладів України – 21;
- співробітників НАН України – 5;
- державних службовців – 4;
- представників міжнародних фондів – 3;
- представників ГО (недержавних аналітичних центрів) – 4;
- 1 співробітник національного музею.

Ще 3 учасники опитування не зазначили свого місця роботи.

Учасники опитування представляють різні регіони України – 36 експертів мешкають у Києві, 14 в інших містах та регіонах України (Ужгород, Харків, Івано-Франківськ, Переяслав, Чернігів, Житомир, Дніпро, Київська область).

Важливо зазначити, що більша частина експертів (а саме 28) були учасниками аналогічного опитування 2023 року.

В основу анкети покладено перелік внутрішньополітичних загроз – їх сформулювали експерти НІСД під час проведеного Інститутом 2023 року опитування за методом Delphi¹.

Такий підхід дав можливість коректного порівняння результатів двох опитувань – 2023 та 2024 років. Частково метод Delphi використано і в опитуванні 2024 року, коли ми попросили експертів визначити, які нові загрози, на їхню думку, у сфері внутрішньополітичної безпеки з’явилися в другій половині 2023 – на початку 2024 рр. *Сутність методу – структурована комунікація групи експертів, спрямована на прогнозування процесів та явищ, актуалізація яких залежить від великої групи чинників. Метод Delphi передбачає проведення фахівцями «інтуїтивно-логічного аналізу проблеми з кількісною та якісною оцінкою суджень і формальним опрацюванням результатів».*

Застосування методики порівняльного аналізу дало можливість визначити тенденції у сфері внутрішньополітичних загроз, оцінити динаміку ризиків, що їх визначили експерти у 2023 році. Дані проведеного експертного опитування в багатьох аспектах корелюються з даними соціологічних опитувань громадян України у 2023–2024 рр.

Крім того, як уже зазначено, ми попросили експертів сформулювати нові загрози другої половини 2023 – початку 2024 рр. А також дати оцінку: якими, з їхнього погляду, проблемами внутрішньополітичного характеру користується рф з метою дестабілізувати ситуацію в нашій країні, підірвати єдність українського суспільства.

¹ Chitu Okoli, Suzanne D. Pawlowski. The Delphi method as a research tool: an example, design considerations and applications. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0378720603001794>

Порівняння результатів експертних опитувань 3 та 2024 років

Дестабілізаційний потенціал та ймовірність реалізації внутрішньополітичних загроз. Дані експертних опитувань 2023 та 2024 років

Таблиця 1²

№	Загроза	Дестабілізаційний потенціал		Ймовірність	
		2023	2024	2023	2024
<i>Сфера воєнної безпеки</i>					
1	Конфлікт між політичним та військовим керівництвом	3,47	3,78	1,96	3,20
2	Падіння довіри суспільства до військового керівництва	2,98	2,86	1,69	2,18
3	Радикалізація антимобілізаційних настроїв	3,27	3,92	2,69	3,50
4	Проблеми з виплатами військовим	3,18	2,90	2,76	2,54
5	Корупційні скандали в МО	3,69	3,22	3,49	3,08
6	Проблеми з матеріальним забезпеченням Сил Оборони	3,56	3,86	2,80	3,46
<i>Система державного управління та політичні процеси</i>					
1	Обмеження процедур демократії	2,73	2,92	3,33	2,92
2	Суперечності та конфлікти між центром і регіонами	2,78	2,56	2,11	2,40
3	Корупційні скандали	3,56	3,64	3,51	3,72
4	Використання політиками проблем ветеранів у внутрішньополітичній боротьбі	2,49	2,74	2,64	2,80
5	Кадрові призначення, які не схвалює суспільство	2,84	3,53	3,38	3,57
6	Переслідування опозиційних до влади політиків	2,49	2,72	3,13	2,76
7	Використання політичними силами популістських гасел	2,64	2,98	3,13	3,24
8	Зростання популярності праворадикальних рухів	2,33	2,02	2,76	1,82

² Дані експертного опитування 2023 року див.: Аналіз загроз національній безпеці у сфері внутрішньої політики. Експертне опитування. Національний інститут стратегічних досліджень. 2023. 14 липня. URL: <https://niss.gov.ua/publikatsiyi/analitichni-dopovidi/analiz-zahroz-natsionalniy-bezpetsi-u-sferi-vnutrishnoyi-polityky>

9	Діяльність проросійських політиків	3,13	2,68	2,47	2,10
10	Монополізація інформаційного простору	2,87	3,28	3,73	3,60
Влада і суспільство					
1	Падіння довіри суспільства до політичного керівництва (звинувачення в корупції; звинувачення в непрофесіоналізмі та неефективності)	3,42	3,86	2,64	3,72
2	Зниження довіри до влади через звинувачення в монополізації	2,76	3,18	2,51	3,28
3	Непопулярні рішення Верховної Ради, військових адміністрацій, органів самоврядування	2,56	3,38	3,04	3,54
4	Неприйняття частиною населення результатів війни	2,98	3,60	2,62	3,56
5	Неправомірні судові рішення (судова недобросовісність)	3,09	3,09	3,13	3,36
6	Резонансні факти порушення прав людини і громадянина	2,73	2,89	2,87	2,76
Суспільні процеси та явища					
1	Чинник «утоми від війни». Наростання соціальної апатії	3,38	3,60	3,02	3,68
2	Психологічний та соціальний розрив між військовими і цивільними громадянами	3,09	3,28	2,89	3,14
3	Конфлікти між тими, хто виїхав за кордон, і тими, хто залишився в Україні	2,29	2,86	2,49	3,00
4	Конфлікти між ВПО та місцевими мешканцями	2,64	2,02	2,64	2,12
5	Міжнаціональні суперечності та конфлікти, звинувачення у дискримінації меншин	2,04	1,62	1,93	1,50
6	Використання угорської меншини для дестабілізації ситуації на Закарпатті	2,80	2,46	2,64	2,40
7	Використання молодіжних субкультур для формування протестного середовища	2,27	1,48	2,13	1,38
8	Конфлікти на церковно-релігійному ґрунті	3,09	2,50	3,38	2,72
9	Скандали довкола «мовного питання»	2,49	1,97	2,49	2,05
10	Збереження російських політичних, культурних, медійних впливів	3,44	3,04	2,87	2,82
11	Діяльність УПЦ (МП) як інструмента російського впливу	3,67	2,88	3,49	2,86
Соціально-економічна сфера					
1	Високий рівень безробіття	2,91	2,54	3,07	2,64

2	Соціальне невдоволення (унаслідок підвищення цін, комунальних тарифів, заборгованостей з виплат і т. ін.)	2,87	2,94	3,04	2,90
3	Проблеми із соціальною реінтеграцією ветеранів війни	2,78	2,97	2,91	2,97
4	Невдоволення розподілом економічних ресурсів усередині країни	2,51	2,84	2,67	2,91

Середній рівень загроз за групами. Дані експертних опитувань 2023 та 2024 років

Таблиця 2

№	Групи загроз	Дестабілізаційний потенціал		Ймовірність	
		2023	2024	2023	2024
1	Сфера воєнної безпеки	3,36	3,42	2,57	2,99
2	Система державного управління та політичні процеси	2,79	2,91	3,02	2,89
3	Влада і суспільство	2,92	3,33	2,80	3,37
4	Суспільні процеси та явища	2,84	2,52	2,72	2,51
5	Соціально-економічна сфера	2,77	2,82	2,92	2,86
	Медіанний рівень внутрішньополітичних загроз	2,94	3,00	2,81	2,92

Динаміка загроз національній безпеці у сфері внутрішньої політики

Основні тренди динаміки загроз

1. Медіанний рівень *дестабілізаційного потенціалу* внутрішньополітичних загроз перебуває на середньому рівні. Зафіксовано незначне зростання показника (з 2,94 до 3,00).

2. *Ймовірність реалізації загроз* – також на середньому рівні. Зростання показника – з 2,81 до 2,92.

3. Якщо *медіанні рівні внутрішньополітичних загроз та ймовірності їх реалізації* залишаються на середньому рівні, то внутрішня структура цих показників зазнала істотних змін.

4. Експерти вважають, що відбулося зростання *дестабілізаційного потенціалу* загроз за всіма групами, крім групи **«Суспільні процеси та явища»**.

5. Зростання *ймовірності реалізації загроз* відзначено щодо двох груп загроз із п'яти. А проте відчутне зростання показника в групах **«Сфера воєнної безпеки»** (з 2,57 до 2,99) та **«Влада і суспільство»** (з 2,80 до 3,37) зумовило й підвищення медіанного рівня ймовірності реалізації наявних загроз.

6. Найвищим є *дестабілізаційний потенціал* загроз у категоріях **«Сфера воєнної безпеки»** (3,42) та **«Влада і суспільство»** (3,33). Така оцінка притаманна опитуванню як 2023, так і 2024 року. Саме за цими категоріями дестабілізаційний потенціал загроз є вищим від середнього.

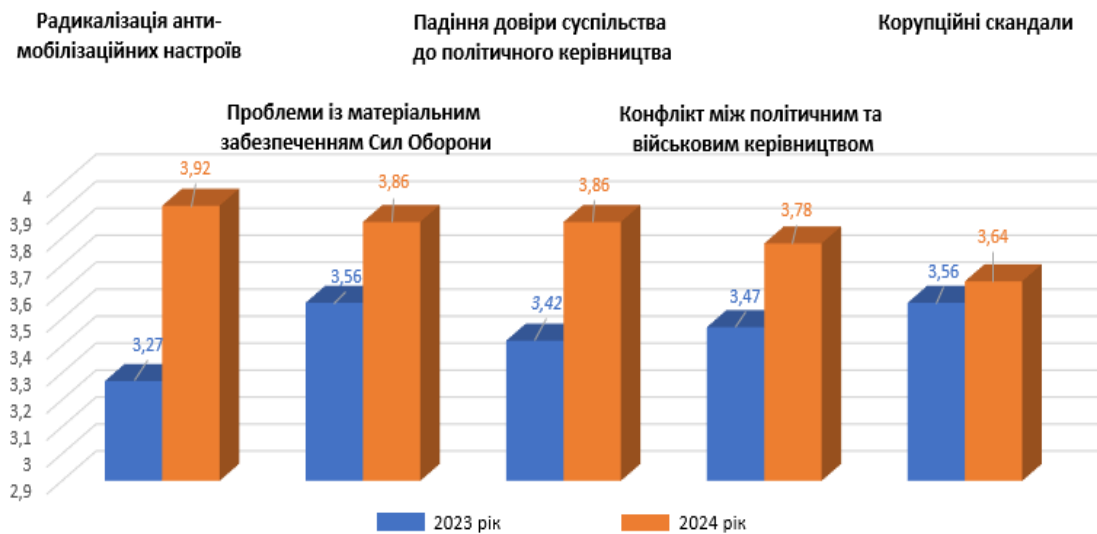
7. *Ймовірність реалізації загроз* також найвища в категоріях **«Сфера воєнної безпеки»** (2,99) та **«Влада і суспільство»** (3,37). Водночас експерти вважають, що у 2024 році відчутно зростає «вертикальна турбулентність». Якщо 2023 року категорія **«Влада і суспільство»** посідала третє місце серед груп загроз із показником 2,80, то у 2024 році вона – виразний лідер (3,37). Внутрішньополітичні суперечності на лінії вертикального конфлікту – єдина група загроз, ймовірність реалізації яких перевищує середнє значення.

8. Група загроз **«Суспільні процеси та явища»** – єдина, щодо якої експерти впевнені у зниженні і *дестабілізаційного потенціалу* (з 2,84 до 2,52), і *ймовірності його реалізації* (з 2,72 до 2,51). Тобто експертна спільнота вважає, що горизонтальні ризики в українському суспільстві знижуються.

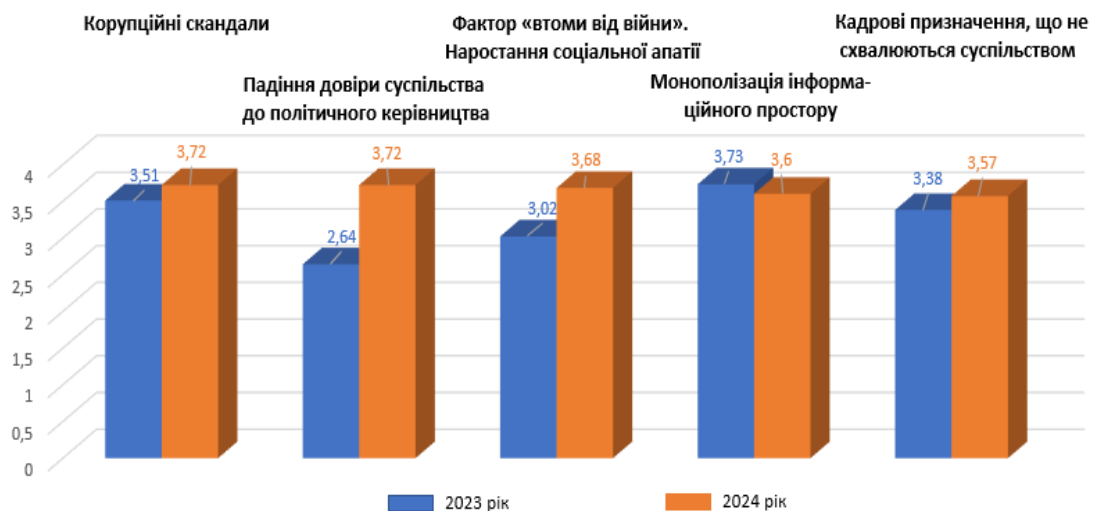
9. Попри те, що зафіксовано незначне зростання і *дестабілізаційного потенціалу* загроз, і *ймовірності його реалізації*, є підстави вважати, що експертне середовище зберігає стриманий оптимізм щодо збереження в Україні внутрішньополітичної стабільності. Разом з тим щодо низки конкретних загроз експерти бачать досить тривожні тенденції.

10. В цілому оцінка пріоритетності серед усіх загроз у 2024 р. помітно змінилась. За *дестабілізаційним потенціалом* найвищу ймовірність наразі мають радикалізація антимобілізаційних настроїв, проблеми з матеріальним забезпеченням Сил Оборони та падіння рівня довіри до політичного керівництва. За ймовірністю, як і 2023 року, провідну позицію посідають корупційні скандали (діаграми 1 та 2).

Діаграма 1. Найбільші 5 загроз за дестабілізаційним потенціалом (опитування 2024 року)

Діаграма 2. Найбільші 5 загроз за ймовірністю (опитування 2024 року)

11. Зміни в оцінках рівня всіх загроз у 2024 році проти 2023 року відображають загальну суспільну та економічну ситуацію в країні, але на оцінки експертів вплинула ситуація на фронті, зменшення зовнішньої економічної та військової допомоги й пов'язані з цим вимушені непопулярні рішення держави (діаграми 3 та 4).

Діаграма 3. Загрози з найбільшою зміною оцінки їх дестабілізаційного потенціалу (2024 рік проти 2023 року)

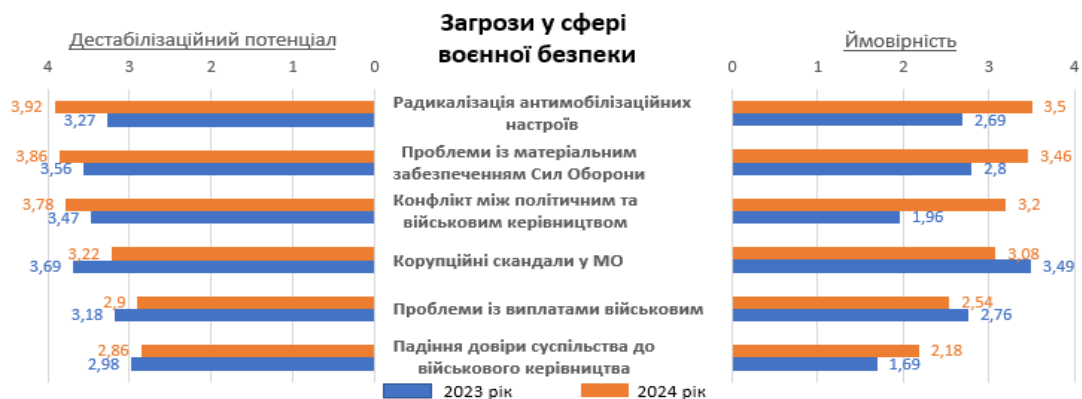

Діаграма 4. Загрози з найбільшою зміною оцінки їх ймовірності (2024 рік проти 2023 року)

Сфера воєнної безпеки

Діаграма 5. Загрози у сфері воєнної безпеки

Загрози у сфері воєнної безпеки експерти оцінюють як одні з найвищих. Водночас у 2024 році істотно змінилася внутрішня структура актуальності загроз

групи. Це зумовлено передусім тим, що опитування проводили на тлі інформаційного порядку денного, у якому домінували теми, що мають пряме відношення до загроз названої групи.

Загроза *«Радикалізація антимобілізаційних настроїв»* 2023 року посідала четверте місце в групі за дестабілізаційним потенціалом та ймовірністю реалізації. У 2024 році експерти вивели цю загрозу на перше місце і за рівнем дестабілізаційного потенціалу (3,92), і за ймовірністю реалізації (3,50).

Така позиція експертів проєкту відображає реакцію фахівців на комплекс проблем, пов'язаних з політичними дискусіями щодо ухвалення мобілізаційного законодавства та великою кількістю новин про вади в роботі ТЦК.

Друге місце за дестабілізаційним потенціалом (3,86) та ймовірністю його реалізації (3,46) посіла загроза *«Проблеми з матеріальним забезпеченням Сил Оборони»*. У 2023 році ця загроза також була другою за обома показниками – 3,56 та 2,80 відповідно.

Зростання обох показників зумовлено реакцією експертів проєкту на відчутне зниження обсягів та оперативності надходження західної військової допомоги.

Загроза *«Конфлікт між військовим та політичним керівництвом»*³ – третя серед загроз групи. Її дестабілізаційний потенціал у 2024 році проти 2023 зріс із 3,47 до 3,78, а ймовірність реалізації – з 1,86 до 3,20. Особливу увагу привертає різке зростання показника ймовірності реалізації – на 1,34 бала. Пояснення такої динаміки досить очевидне. Опитування проводили в період, коли міністра оборони вже замінили, а Головнокомандувача та начальника Генерального штабу ЗСУ – ще ні.

Загрозу *«Корупційні скандали в МО»* у 2023 році експерти назвали найбільшою небезпекою в групі загроз у сфері воєнної безпеки. У 2024 році це – четверта за актуальністю загроза. Її дестабілізаційний потенціал (3,22) та ймовірність реалізації (3,08) так само вищі від середнього значення. А проте ці загрози втратили не лише позицію в умовному рейтингу, а й у значеннях оцінок. У 2023 році корупційні скандали в МО мали показник 3,69 за дестабілізаційним потенціалом та 3,49 – за ймовірністю реалізації. І це був єдиний ризик, ймовірність реалізації якого експерти оцінювали як вищу від середньої.

Загрози *«Проблеми з виплатами військовим»* та *«Падіння довіри суспільства до військового керівництва»* експерти вважають найменш ризикованими в групі загроз у сфері військової безпеки. Однак варто звернути увагу на те, що значно зріс показник ймовірності падіння довіри суспільства до військового керівництва – з 1,69 до 2,18. Є підстави стверджувати, що це – реакція експертів на зміну Головнокомандувача ЗСУ.

³ Експертне опитування проводили після відставки міністра оборони, але до відставки Головнокомандувача та начальника Генерального штабу.

Система державного управління та політичні процеси

Діаграма 6. Загрози в системі державного управління та політичних процесів

У групі *загроз у системі державного управління та політичних процесів* експерти, як і 2023 року, називають головним ризиком *корупційні скандали*. Ця загроза має найвищий дестабілізаційний потенціал (3,64) та найвищу ймовірність реалізації (3,72). Тим часом обидва показники дещо зросли в порівнянні з 2023 роком.

Істотно виросли, на думку експертів, дестабілізаційний потенціал (з 2,84 до 3,53) та ймовірність реалізації (з 3,38 до 3,57) загрози «*Кадрові призначення, які не схвалює суспільство*». Зростання індексів цієї загрози стали очікування відображення зміни Головнокомандувача та начальника Генерального штабу, низки вищих офіцерів ЗСУ. За даними соціологічних опитувань⁴, тенденції до зниження рівня оптимізму суспільства та його довіри до ключових фігур української влади виявилися на початку 2024 року.

Експерти також вважають, що зріс дестабілізаційний потенціал та ймовірність його реалізації для загроз «*Використання політичними силами популістських гасел*» (відповідно 2,98 та 3,24) і «*Використання політиками проблем ветеранів у внутрішньополітичній боротьбі*» (2,74 та 2,80).

Щодо загрози «*Обмеження процедур демократії*» учасники опитування вважають, що зріс її дестабілізаційний потенціал (з 2,73 до 2,92), але знизилася ймовірність реалізації (з 3,33 до 2,92). Така сама тенденція притаманна для загрози «*Переслідування опозиційних до влади політиків*»: при зростанні дестабілізаційного потенціалу (з 2,49 до 2,72), ймовірність його реалізації знижується (з 3,13 до 2,76).

Істотне зниження показників дестабілізаційного потенціалу (з 3,13 до 2,68) та ймовірності його реалізації (з 2,47 до 2,10) зафіксовано для загрози «*Діяльність*

⁴ Напрямок справ у країні та довіра політичним, військовим і громадським діячам. Київський міжнародний інститут соціології. 2024. 15 лютого. URL: <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1368&page=1>

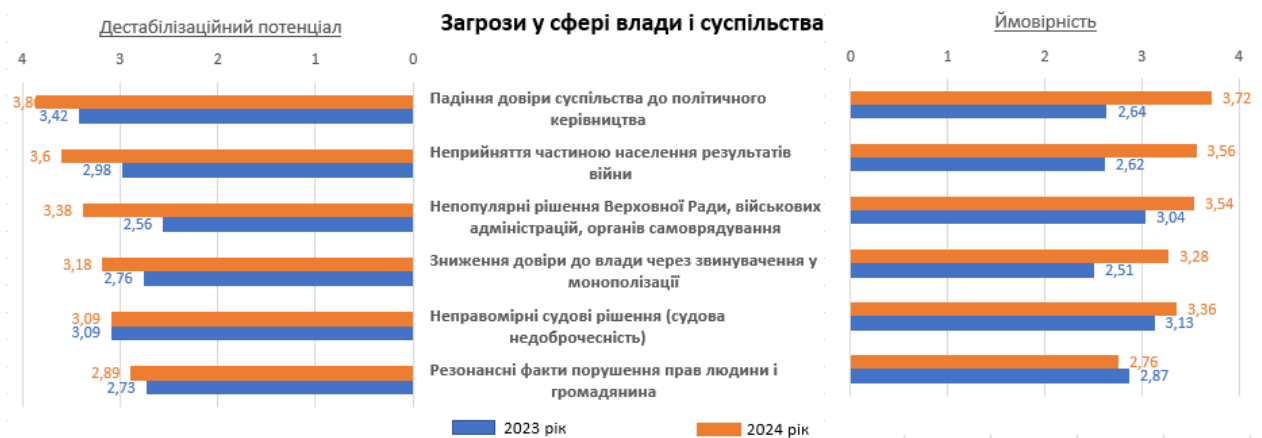
проросійських політиків». Таку тенденцію в оцінках експертів пояснюємо тим, що в період між опитуваннями 2023 та 2024 року не було очевидних спроб носіїв проросійської ідеології запропонувати українському суспільству свій порядок денний. Поодинокі намагання не отримали позитивної суспільної реакції. А держава зберігає чіткий курс на заборону політичної діяльності для проросійських сил.

Також знизилися показники загрози *«Зростання популярності праворадикальних рухів»*. Дестабілізаційний потенціал – з 2,33 до 2,02, а ймовірність реалізації – з 2,76 до 1,82.

Експерти констатують зниження загроз для внутрішньополітичної стабільності з цих двох протилежних політичних флангів. Тому й знижуються індекси загроз як проросійської політичної діяльності, так і правого радикалізму. Знизилася, за оцінками експертів, ймовірність реалізації загроз можливих скорочень політичних свобод і обмеження діяльності опозиції. Тому серед найбільших ризиків – корупція, монополізація інформаційного простору та ігнорування позиції суспільства в кадрових призначеннях. Експерти вважають, що внутрішньополітична дестабілізація найбільш імовірна саме через погіршення діалогу та взаємодії влади і суспільства.

Влада і суспільство

Діаграма 7. Загрози у сфері «Влада і суспільство»

Дестабілізаційний потенціал п'яти із шести загроз, віднесених до групи *«Влада і суспільство»*, зріс. Лише показник загрози *«Неправомірні судові рішення»* залишився на рівні 2023 року. Так само зросла ймовірність реалізації всіх загроз, крім однієї – *«Резонансні порушення прав людини і громадянина»*. Втім, зниження цього показника неістотне.

Натомість із 3,42 до 3,86 зріс індекс дестабілізаційного потенціалу загрози *«Падіння довіри суспільства до політичного керівництва»*, а ймовірність реалізації цієї загрози зросла більш ніж на 1 бал – з 2,64 до 3,72. Таким чином, експерти вважають, що вертикальний конфлікт (разом з корупційними скандалами) є найбільш очікуваною причиною можливої внутрішньополітичної дестабілізації.

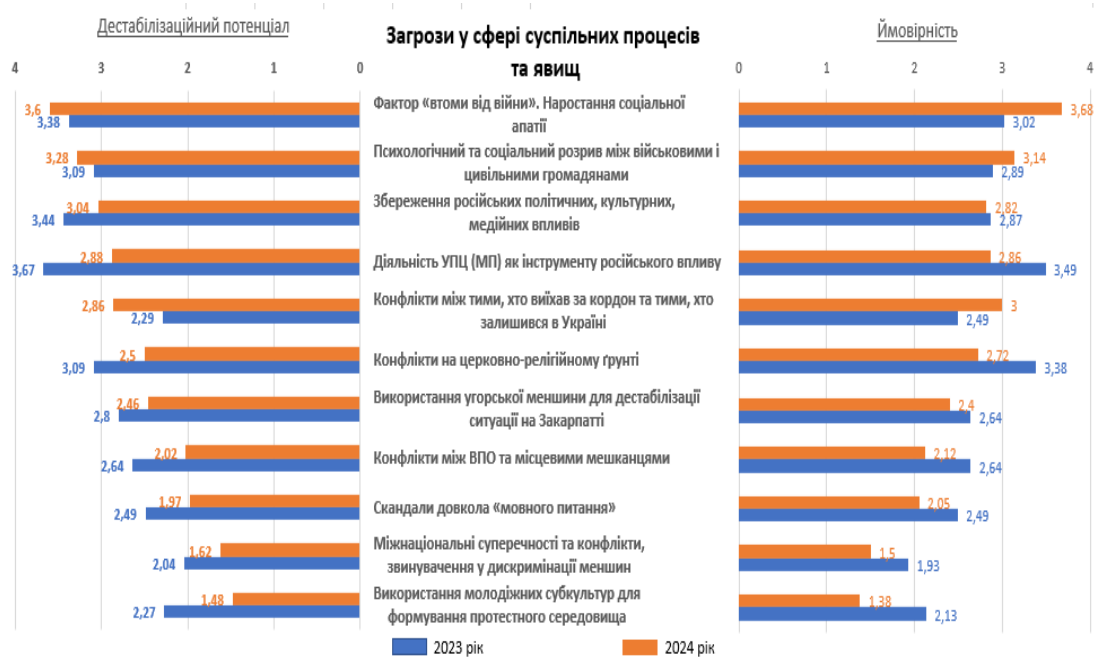
Зростання показників більшості загроз групи свідчить про те, що на межі другого та третього року активної фази збройної агресії та на 11-му році війни, на думку експертів, відбувається накопичення нерозв'язаних проблем у комунікації

між владою та суспільством, що не сприяють мінімізації загроз. Саме на посилення напруженості між владою і суспільством спрямовує зусилля російська пропаганда та спецслужби (див. розділ 3).

Експерти чітко фіксують, що стосунки влади і суспільства залишаються однією з найбільших загроз внутрішньополітичної дестабілізації.

Суспільні процеси та явища

Діаграма 8. Загрози у сфері «Суспільні процеси та явища»

У групі загроз «Суспільні процеси та явища» експерти виокремлюють три загрози, дестабілізаційний потенціал та ймовірність реалізації якого зростають. Зокрема, для чинника «втоми від війни» дестабілізаційний потенціал зріс із 3,38 до 3,60, а ймовірність реалізації – з 3,02 до 3,68. Це – одна з головних загроз для внутрішньополітичної стабільності. Оцінки експертів підтверджено даними соціологічних опитувань⁵, які з кінця 2023 року фіксують ознаки погіршення морально-психологічного стану українського суспільства.

Не менш промовистим є зростання індексів загрози «Психологічний та соціальний розрив між військовими і цивільними громадянами» (дестабілізаційний потенціал – з 3,09 до 3,28; ймовірність реалізації – з 2,89 до 3,14) та «Конфлікти між тими, хто виїхав за кордон, і тими, хто залишився в Україні» (відповідно з 2,29 до 2,86; з 2,49 до 3,00).

Про потенціал горизонтальної напруженості між військовими та цивільними як об'єктивну реакцію суспільства на тривалу війну говорять психологи⁶. Цей потенціал виявляється в численних скандалах довкола мобілізації та в різкій формі дискусій у соцмережах. Щодо можливих конфліктів між громадянами, які знайшли

⁵ Ukrainians Stand Behind War Effort Despite Some Fatigue. GALLUP. 2023. October, 9. URL: <https://news.gallup.com/poll/512258/ukrainians-stand-behind-war-effort-despite-fatigue.aspx>

⁶ Руденко Є. «Після кожної ейфорії єднання настає період відчуження» – соціопсихолог Олег Покальчук про минулий та 2024 рік. Українська правда. 2024. 2 січня. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2024/01/2/7435247/>

притулок за кордоном, та громадянами, які від початку війни залишаються в Україні, соціологи також фіксують досить високий ступінь ризику. Так, за даними КМІС (вересень 2023 року), 52 % респондентів очікували проблеми в стосунках цих двох категорій, а 36 % не виключали сценарію, за яким громадськість сприйматиме біженців як зрадників⁷.

Отже, експерти констатують дві головні проблеми: взаємодія між військовими і цивільними; між українцями і тими, хто знайшов притулок за кордоном два роки тому. Водночас загрози конфліктів між ВПО та місцевими мешканцями, на думку експертів, знизилася. Частина ВПО повернулася в місця постійного проживання після пів року чи року або виїхали за кордон. Кількість ВПО в західних регіонах України восени 2023 року радикально скоротилася. Дестабілізаційний потенціал цієї загрози на початку 2023 року становив 2,64, а у 2024 році становить 2,02; ймовірність же реалізації знизилася з 2,62 до 2,12.

Експерти вважають, що дестабілізаційний потенціал та ймовірність його реалізації щодо всіх інших загроз групи знизилася. Це стосується навіть таких загроз, як «Збереження російських політичних, культурних, медійних впливів» (дестабілізаційний потенціал вищий від середнього – 3,04 у 2024 році, зниження з 3,44 у 2023 році), «Діяльність УПЦ (МП) як інструмента російського впливу» (відповідно 2,88, зниження з 3,67) та «Конфлікти на церковно-релігійному ґрунті» (2,50, зниження з 3,09). Для всіх цих загроз, на думку експертів, відчутно знизилась і ймовірність реалізації.

Експерти досить чітко окреслили параметри горизонтальної напруженості: вона зумовлена загальним станом суспільства та виявляється між ключовими великими групами. Всі інші загрози, навіть з порівняно високим дестабілізаційним потенціалом, на сьогодні є вторинними. У цьому сенсі є досить показовими оцінки загроз від «мовного питання». На думку експертів, дестабілізаційний потенціал загрози знизився з 2,49 до 1,97, а ймовірність реалізації – з 2,49 до 2,05. Варто враховувати, що на динаміку індексів «мовної загрози» не вплинули навіть виразні інформаційні хвилі, спричинені заявами Ірина Фаріон⁸ та іншими спробами вивести «мовне питання» у центр суспільної уваги.

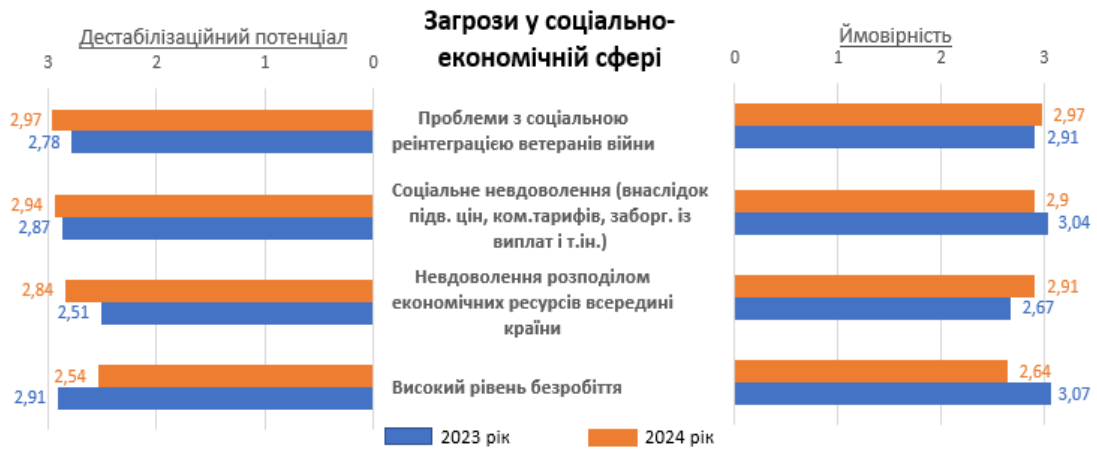
⁷ Дослідження громадської думки для Консультативної місії Європейського Союзу в Україні. Київський міжнародний інститут соціології. 2023. Вересень.

URL: https://kiis.com.ua/materials/pr/20231026_r/AReport_PublicSurvey_EUAM_sept2023_ukr_public.pdf

⁸ Фаріон висунула претензії «азовцям» через українську мову – у Мережі обурені її заявою. ТСН. 2023. 6 листопада. URL: <https://tsn.ua/ukrayina/farion-visunula-pretenziyi-azovcyam-cherez-ukrayinsku-movu-u-merezhi-obureni-yiyi-zayavoyu-video-foto-2444671.html>

Соціально-економічна сфера

Діаграма 9. Загрози в соціально-економічній сфері

Група загроз у *соціально-економічній сфері*, на думку експертів, так само є однією з найстабільніших у 2023–2024 роках. У 2024 році проти 2023 помітно скоротилися дестабілізаційний потенціал та ймовірність його реалізації для загрози *«Високий рівень безробіття»*. Зберігається актуальність (попри незначне скорочення ймовірності реалізації) ризику *соціального невдоволення* через підвищення цін і комунальних тарифів, зростання заборгованостей. А загрози *«Проблеми із соціальною реінтеграцією ветеранів війни»* та *«Невдоволення розподілом економічних ресурсів усередині країни»* додали як у дестабілізаційному потенціалі, так і в індексі ймовірності його реалізації.

Загрози-2023 vs загрози-2024: тенденції

Всі внутрішньополітичні загрози зберігають актуальність. Лише три з унесених до переліку загроз мають індекс дестабілізаційного потенціалу нижчий від 2. Так само ймовірність реалізації лише трьох загроз оцінена нижче ніж 2.

Спостерігаємо загальну тенденцію до підвищення ризиків у сфері внутрішньої політики. Ця тенденція наразі не є критичною: медіанні індекси дестабілізаційного потенціалу та ймовірності реалізації загроз зросли на значення, близькі до 0,1, і залишились на середньому рівні. Однак не можна ігнорувати істотного зростання дестабілізаційного потенціалу та ймовірності його реалізації передусім для загроз двох груп – *«Сфера воєнної безпеки»* та *«Влада і суспільство»*.

Зазнає змін внутрішня структура актуальності загроз. Виразна тенденція в оцінках – зростання індексів дестабілізаційного потенціалу загроз, пов'язаних з діяльністю влади і / або комунікацією влади та суспільства, влади та громадськості, влади та бізнесу.

Дестабілізаційний потенціал групи загроз «Суспільні процеси та явища» знизився. Тобто, на думку експертів, у 2024 році має тенденцію до зниження рівень вертикальної інтеграції українського суспільства. Водночас рівень горизонтальної згуртованості так само стабільний, а ризики горизонтальних конфліктів знижуються.

За винятком двох загроз – *«Психологічний та соціальний розрив між військовими і цивільними громадянами»* та *«Конфлікти між тими, хто виїхав за кордон, і тими, хто залишився в Україні»*.

Особливості функціонування політичної системи під час воєнного стану уможливають зниження показників дестабілізаційного потенціалу та ймовірності його реалізації майже для всіх загроз. Для загроз із групи *«Влада і суспільство»* та *«Система державного управління та політичні процеси»* це зумовлено очевидними обмеженнями у сфері публічної політики, вільних зібрань, засобів масової інформації, соціальних мереж, свободи пересувань. Традиційний для олігархічної республіки 2000–2010 років механізм узгодження інтересів через публічну політику, олігархічні медіа, вибори, публічні акції афілійованих активістів поставлений на паузу в умовах обмежень воєнного стану. Експерти, які взяли участь в опитуванні, висловлюють занепокоєння щодо таких загроз, як обмеження процедур демократії, монополізація інформаційного простору, звинувачення в монополізації влади, зростання рівня популізму, кадрові призначення без урахування позиції суспільства. В умовах воєнного стану механізми нівелювання суспільної напруженості знижують свою ефективність, що потенційно веде до зростання ймовірності реалізації дестабілізаційного потенціалу загроз.

Нові загрози. Можливості використання безпекових загроз росією для дестабілізації України у 2024 році

В рамках дослідження ми попросили експертів відповісти на запитання – чи з'явилися, на їхню думку, нові загрози, які набули актуальності на межі 2023 / 2024 років?

Також ми попросили кожного учасника опитування:

- 1) оцінити дестабілізаційний потенціал зазначених ним нових загроз за 5-бальною шкалою: від 1 – мінімальний рівень, до 5 – максимальний;
- 2) оцінити ймовірність розвитку вказаних ним нових загроз у кризові ситуації за 5-бальною шкалою: від 1 – мінімальний до 5 – максимальний.

Особливістю цієї частини дослідження було те, що експертам пропонували самостійно сформулювати нові актуальні загрози для внутрішньополітичної стабільності України, які, на їхню думку, з'явилися після проведення попереднього опитування у 2023 році. Важливо відзначити, що майже всі учасники опитування вказали на появу нових загроз. Лише один з них зазначив, що перелік загроз 2024 року збігається з переліком 2023 року.

Відповіді експертів, на перший погляд, істотно відрізняються внаслідок застосування учасниками відмінних формулювань та акцентування уваги на різних складниках визначених загроз. Проте застосування комплексного аналізу та контент-аналізу дає змогу стверджувати, що у своїх оцінках учасники опитування запропонували цілісне й багато в чому консенсусне бачення основних дестабілізаційних ризиків і тенденцій у внутрішньополітичній сфері України, що їх використовує рф.

Зменшення міжнародної підтримки України

До цієї групи ми віднесли відповіді, у яких учасники опитування відзначали різні аспекти однієї глобальної проблеми – успішності протистояння України російській збройній агресії.

Найбільше відповідей (половина від кількості опитаних) у цій визначеній нами групі пов'язано з ризиком **«дестабілізації ситуації в країні внаслідок зменшення міжнародної підтримки нашої держави»** – як фінансової, так і з постачання зброї (про останнє учасники опитування згадували набагато частіше). До цієї підгрупи ми віднесли відповіді 25 експертів. Загальний *дестабілізаційний потенціал (ДП)* – 3,91; *ймовірність реалізації (ЙР)* – 3,83.

Деякі з експертів звернули увагу на ймовірність виникнення таких наслідків у разі реалізації цього негативного сценарію:

- кризові тенденції в економіці, пов'язані з виснаженням ресурсів країни (людських, матеріальних, фінансових) (ДП – 5, ЙР – 3);
- загострення проблем у соціальному вимірі, виплати пенсій та соціальної допомоги (ДП – 4, ЙР – 4);
- поширення серед українців депресивних настроїв та апатії (три згадування) (ДП – 3,66; ЙР – 3,66);

- падіння суспільної довіри до міжнародних партнерів України та перспектива зниження громадської підтримки чинного зовнішньополітичного курсу (дві ідентичні відповіді) (ДП – 3, ЙР – 2,5).

Безпрецедентну одностайність (половина опитаних при відкритому питанні) експерти виявили під час визначення загрози *«Зменшення міжнародної підтримки нашої держави»* як критичної для національної безпеки, у тому числі у сфері внутрішньої політики.

Сфера воєнної безпеки

Інші експерти окремо визначили загрозу *«Погіршення ситуації на фронті»* (ДП – 4, ЙР – 4,16), зазначивши, що втрата або загроза втрати територій спричинить:

- нову хвилю біженців, закриття бізнесів тощо (один експерт) (ДП – 4, ЙР – 3);
- зневіру українців у можливості успішного для України завершення бойових дій, деморалізацію населення (три експерти) (ДП – 4, ЙР – 4);
- пошук відповідальних за втрати й поразки у війні (один експерт) (ДП – 4, ЙР – 5);
- відсутність ротації у війську (2 експерти).

Суміжними з цією темою є відповіді двох експертів, які ми об'єднали у підгрупі загроз, пов'язаних з *«Відсутністю ротації у війську»* (ДП – 3,5, ЙР – 4).

Остання загроза може спричинити, на думку учасників опитування:

- посилення незадоволення серед військових та членів їхніх родин, наростання демобілізаційних настроїв;
- використання владою відсутності ротацій для мінімізації соціального незадоволення військових – по факту через фізичне знищення;
- політичне втручання у військовий процес (1 експерт) (ДП – 4, ЙР – 5).

Система державного управління та політичні процеси

До цієї групи ми віднесли відповіді експертів, у яких вони розмірковували про:

- *слабкість і непрофесійність державних інститутів* (9 експертів);
- *недосконалість мобілізаційної політики* (8 експертів);
- *проблеми в монополізації інформаційного простору* (8 експертів) та *інформаційну агресію з боку РФ* (4 експерти);
- *відсутність зрозумілої державної стратегії щодо забезпечення обороноздатності України* (5 експертів);
- *політичні наслідки погіршення ситуації на фронті* (1 експерт) (ДП – 4, ЙР – 5);
- т. зв. *«втому від війни»* (4 експерти);
- загрозу *«розколу у військово-політичному керівництві країни»* як нову (1 експерт) (ДП – 5, ЙР – 5).

До підгрупи «**слабкість і непрофесійність державних інститутів**» (ДП – 3,55, ЙР – 4) ми віднесли відповіді, у яких експерти вказували на:

- кулуарний характер процесу ухвалення рішень, слабкість політичних та державних інститутів, які відтіснятимуть від процесів прийняття рішень вузьким колом довірених осіб, або «єдиним центром прийняття рішень» (три відповіді) (ДП – 4,3, ЙР – 4,3);
- непрофесіоналізм, зростання фахової слабкості рішень та зростання популізму, що спричинятиме в громадян роздратування (дві відповіді) (ДП – 3,5, ЙР – 5);
- загрозу зрадництва у вищих ешелонах влади (одна відповідь) (*експерт не оцінив ДП та ЙР*);
- постановку на паузу євроатлантичної інтеграції України внаслідок ігнорування вимог / умов ЄС і НАТО (дві відповіді) (ДП – 4, ЙР – 4,5);
- невиважену державну політику щодо вимушено переміщених осіб (одна відповідь) (ДП – 4, ЙР – 4).

У підгрупі відповідей, що її ми визначили як загрози, пов'язані з «**недосконалою мобілізаційною політикою**» (ДП – 4, ЙР – 3,1), експерти вказували на такі проблеми:

- неефективна комунікація держави із суспільством щодо неминучості мобілізації (одна відповідь) (ДП – 4, ЙР – 5);
- проведення мобілізації і війни «до останнього українця» (одна відповідь) (*експерт не оцінив ДП та ЙР*);
- **дві** відповіді пов'язані з двома аспектами внутрішнього суспільного розколу, який здатна спричинити мобілізація. Це напруженість між категоріями військовослужбовців – «добровольцями» та примусово мобілізованими (ДП – 4, ЙР – 4). А також звинувачення в бік «ухилянтів» як чинник розколу суспільства «замість заохочення і достойного забезпечення» (ДП – 3, ЙР – 5);
- **один** з експертів указав на загрозу відходу від принципів відкритості та демократичності місцевих органів влади унаслідок необхідності проведення «жорсткої» мобілізації (*експерт не оцінив ДП та ЙР*);
- **два** експерти дали узагальнені відповіді щодо недосконалості законодавства з мобілізації (ДП – 4,5, ЙР – 3,5);
- і лише **один** з експертів згадав про корупційні ризики, пов'язані з проведенням мобілізації (ДП – 4, ЙР – 3).

У третю підгрупу відповідей – «**проблеми в монополізації інформаційної політики**» – ми об'єднали загрози, пов'язані з недоліками комунікаційної роботи державних органів влади. Також до цієї групи ввійшли загрози, пов'язані з особливостями інформаційної політики та роботи медіа в Україні під час війни. Загалом – 8 відповідей (ДП – 4,37, ЙР – 4).

Неефективна стратегічна комунікація в умовах війни, на думку експертів, загрожує втратою довіри населення до офіційних джерел інформації. І це в умовах «слабкої правової та інституційної спроможності держави протидіяти російській пропаганді через месенджери», як зазначив один з експертів. Інший учасник опитування визначив це як загрозу «глобальної дезінформації». Формат телемарафону «Єдині новини» оцінили як загрозу **два** експерти, а троє зазначили, що внаслідок падіння рівня довіри до офіційних спікерів влада втратить монополію

в інформаційному полі, наслідком чого стане посилення уваги українців до неперевіраних засобів інформації, зокрема месенджерів, що призведе до поширення проросійських деструктивних наративів. Один з учасників опитування вказав на «відсутність необхідного рівня комунікативної взаємодії між владою та суспільством при ухваленні важливих рішень (в економічній, військовій, політичній та інших сферах)» (ДП – 5, ЙР – 4).

Пов'язаною з цією підгрупою загроз є проблема проведення рф ІІСО проти українців. Чотири експерти визначили «**Інформаційну агресію з боку рф**» як джерело загроз для внутрішньополітичної безпеки України (ДП – 4, ЙР – 4,25). Зокрема, вони вказали на:

- загрози, пов'язані з «грою росії на темі переговорів, до яких сама рф начебто готова, а Україна – ні» (одна відповідь) (ДП – 3, ЙР – 3);
- деструктивне інформаційне втручання рф з метою розхитування внутрішньополітичної ситуації (дискредитації української влади, поглиблення розколів в українському суспільстві) (дві ідентичні за змістом відповіді) (ДП – 4, ЙР – 4,5);
- використання ІІ для посилення деструктивного інформаційного впливу рф (дезінформації, мови ворожнечі, панічних настроїв тощо) (одна відповідь) (ДП – 5, ЙР – 5);
- активізацію в інформаційному полі, зокрема на платформі «Ютуб», проросійських експертів. Цю нову тенденцію відзначив лише один експерт (ДП – 4, ЙР – 3).

На «**відсутність зрозумілої державної стратегії щодо забезпечення обороноздатності України**» як загрозу внутрішньополітичній стабільності країни вказали 5 експертів (ДП – 4,4, ЙР – 4,6). У цю підгрупу ми об'єднали відповіді, у яких учасники опитування зазначили таке:

- гальмування переходу економіки України на довготривалі військові рейки, слабкий розвиток ВПК (чотири відповіді) (ДП – 4,75, ЙР – 4,75);
- відсутність державної стратегії на період війни як щодо самої війни, так і стосовно економічного розвитку (одна відповідь) (ДП – 3, ЙР – 4).

Соціально-економічна сфера

До вже проаналізованих експертами на першому етапі опитування загроз соціально-економічного характеру на другому етапі було додано такі ризики:

- зростання дефіциту державного бюджету (дві відповіді) (ДП – 3,5, ЙР – 4);
- ризики невиконання заробітної платні бюджетникам та зменшення або скасування соціальних виплат (один експерт) (ДП – 3, ЙР – 4);
- посилення податкового тиску (підвищення податків, активізація перевірок) (один експерт) (ДП – 4, ЙР – 3);
- погіршення надання медичних послуг (один експерт) (ДП – 4, ЙР – 4);
- фактичне «знелюднення» в освітній сфері (один експерт) (ДП – 2, ЙР – 4);
- невдоволення частини суспільства темпами / підходами до відбудови України (один експерт) (ДП – 3, ЙР – 4).

Один з експертів указав на загрозу загального «колапсу економіки», не оцінивши при цьому її ДП та ЙР.

На «ризик відмови в передачі Україні заморожених російських фінансових ресурсів» наголосив один з експертів (ДП – 4, ЙР – 4).

Про **«демографічні проблеми, спричинені війною»** згадали 4 експерти (ДП – 4,5, ЙР – 4,25). Деякі з опитуваних зробили акцент на: негативних наслідках втрати Україною значної частини населення під час війни для ринку праці; чинникові зменшення чисельності економічно активного населення; відпливові кваліфікованих кадрів.

Ще один експерт як ризик зазначив «зміни у світогляді та менталітеті українців, які довгостроково перебувають за кордоном», що, на нашу думку, не несе дестабілізаційного ризику й за певних умов має позитивну конотацію.

Також двоє експертів указали на розкол між тими, хто виїхав, і тими, хто не виїхав (а також тими, хто воював та не воював), а ще – звинувачення на адресу тих, хто виїхав (ДП – 3, ЙР – 4).

Вибори під час війни

До цієї сфери ми віднесли оцінки експертів щодо проведення виборів під час війни та пов'язані з цим процесом можливі загрози національній безпеці.

«Проведення виборів під час війни» п'ять експертів оцінили як чинник загроз національній безпеці у сфері внутрішньої політики (ДП – 3,8, ЙР – 2,8).

На потенційну **«проблему легітимності влади через непроведення виборів»** указали чотири експерти (ДП – 3,25, ЙР – 3,25).

Троє учасників опитування побачили перспективи **внутрішньополітичної радикалізації** (ДП – 4, ЙР – 3):

- українського суспільства під час війни (**одна відповідь**) (експерт не оцінив ДП та ЙР);

- настроїв певної частини військових ветеранів (**одна відповідь**) (ДП – 3, ЙР – 3);

- публічної дискусії між противниками та прихильниками відставки Головнокомандувача ЗСУ (**одна відповідь**)⁹ (ДП – 5, ЙР – 3).

Формування запиту на «мир на будь-яких умовах»

Тривала війна може спричинити, на думку **п'ятьох** експертів, **«формування запиту на “мир на будь-яких умовах”»** (ДП – 4,6, ЙР – 3,8).

Протилежної думки дотримуються **два** експерти, які зазначили, що **«спонукання України до “мирних переговорів” на нинішніх переговорних позиціях»** (тобто без звільнення всіх окупованих територій України) (ДП – 5, ЙР – 4) або **«проведення переговорів з росією та “замороження конфлікту”»** (ДП – 5,

⁹ Опитування проводили після зміни міністра оборони і до зміни Головнокомандувача і начальника Генерального штабу ЗСУ.

ЙР – 5) призведуть до внутрішньої дестабілізації та становитимуть загрозу нашій державі.

Зовнішньополітичні події, що вплинуть на загрози у сфері внутрішньої політики

Варто окремо згадати про кілька відповідей експертів, які стосувалися зовнішньополітичної ситуації, яка може спричинити загрози для української державності. Зокрема, до переліку нових загроз віднесено:

- вибори в США та Європі, їхній непередбачуваний результат (ДП – 4, ЙР – 3);
- прихід Трампа до влади в США (ДП – 5, ЙР – 5);
- зміна позиції Китаю щодо війни в Україні (ДП – 4, ЙР – 4);
- популяризація та активізація праворадикальних сил у країнах ЄС (ДП – 4, ЙР – 4);
- посилення проросійського лобі в західних політичних колах та діяльність їхніх інформаційних каналів (ДП – 4, ЙР – 4);
- активізація роботи росії з іншими автократіями, серед яких і колишній СРСР (ДП – 3, ЙР – 5);
- низка проблем у відносинах із західними сусідами України (Польща, Румунія Угорщина тощо) (ДП – 4, ЙР – 3);
- збереження можливостей для рф і далі озброюватися через сірі схеми (ДП – 5, ЙР – 5).

Також серед відповідей експертів були:

- глобальні кліматичні зміни (ДП – 5, ЙР – 5);
- федералізація; збереження Криму як майданчика для атак на Україну; системна корупція; захист прав росіян (*експерти не дали оцінок ДП та ЙР*).

Топ загроз із погляду їх використання росією для дестабілізації ситуації в Україні

Ми попросили наших експертів назвати п'ять найбільших загроз, які, на їхню думку, використовують спецслужби рф. Експертам було представлено весь список загроз, оцінених як у 2023, так й у 2024 році (*діаграма 10*).

Експерти вважають, що на першому місці щодо використання рф проти України є загрози:

- **радикалізація антимобілізаційних настроїв**, яку активно реалізують через соціальні медіа та месенджери (напр., широкому колу громадян стали відомі певні факти спротиву співробітникам ТЦК СЗ);

- **конфлікт між політичним та військовим керівництвом** у період опитування, коли вже відбулася заміна міністра оборони, а заміна Головнокомандувача та начальника Генерального штабу ЗСУ ще не відбулася, проте була в топі новин і оцінювалася експертами як загроза;

- **корупційні скандали**;

- **чинник «утоми від війни»**;

- падіння довіри суспільства до політичного керівництва.

Діаграма 10. Топ загроз із погляду їх використання росією для дестабілізації ситуації в Україні

Результати у 2023 році радикально відрізняються від 2024 року. І це, можливо, одна з родзинок дослідження. За рік з'явилося чотири нових загрози, що використовує супротивник у війні. Одна із загроз – «корупційні скандали» – перемістилася з першого на третє місце. Ось список загроз, які експерти визначили як основні для впливу рф з метою дестабілізації, що є загрозою для національної безпеки.

1. **Корупційні скандали.**
2. **Надмірне, необґрунтоване обмеження демократичних свобод, посилення авторитарних тенденцій,** що спричинятиме спротив активної частини українського суспільства, яка пов'язує себе з ідеалами та цінностями Майдану та створюватиме ґрунт для внутрішньополітичних конфліктів.
3. **Суперечності у взаєминах між національними меншинами України, регіональний сепаратизм, розкол ідентичностей, мовне питання.**
4. **Можливості проводити серед українців підривну діяльність в інформаційно-комунікаційній сфері.**
5. **Загрози у сфері кібербезпеки.**

У 2024 році оцінки стратегії підривної діяльності рф усередині України змінилися. Перші дві позиції посіли (з незначним відривом одна від одної) загрози провокування рф «**Радикалізації антимобілізаційних настроїв українців**» та використання теми «**Існування конфлікту між політичним та військовим керівництвом**». Як бачимо, обидві загрози є прямо пов'язаними з війною, військом та обороноздатністю України. Оцінки учасників опитування базуються як на

спостереженнях за полем соціальних мереж – онлайн-ових платформ, де саме щодо цих двох питань відзначається активізація роботи російських та проросійських агентів інформаційного впливу. Іншим складником експертного вибору є оцінка перспективності використання зазначених тем для поширення фейків, проведення державою агресором ІІСО.

Нагадаємо, що учасники опитування відзначили зростання рівня загрози **«Радикалізації антимобілізаційних настроїв»** у 2024 році (ДП – 3,92 та ЙР – 3,50) у порівнянні з результатами опитування у 2023 році (ДП – 3,27 та ЙР – 2,69). Так само як і зростання загрози **«Конфлікту між політичним та військовим керівництвом»** (у 2024 році ДП – 3,78 та ЙР – 3,20 проти ДП – 3,47 та ЙР – 1,96 у 2023 році).

«Корупційні скандали» як чинник внутрішньополітичної дестабілізації України, за оцінками експертів, у 2024 році поступилися першістю серед найбільших загроз, які можуть використовуватись рф. Втім, ми не можемо оцінювати таку втрату першості як позитивну динаміку, оскільки загалом рівень загрози корупційних скандалів для внутрішньої стабільності нашої держави експерти оцінили вище, ніж минулого року. У 2024 році ДП цієї загрози становить – 3,64, а ЙР – 3,72, проти ДП – 3,56 та ЙР – 3,51 у 2023 році.

Четвертим у списку тем, що їх використовує рф проти нашої внутрішньої стабільності та єдності, експерти назвали **«чинник “утоми від війни”»**. Який, нагадаємо, за загальним опитуванням експерти також оцінили як наростальний: у 2024 році ДП – 3,60 та ЙР – 3,68 проти ДП – 3,38 та ЙР – 3,02 у 2023 році. Так само як і п’яте місце у списку найбільших загроз, що використовує РФ, – **«падіння довіри суспільства до політичного керівництва»**: ДП – 3,86 та ЙР – 3,72 у 2024 році, проти ДП – 3,42 та ЙР – 2,64 у 2023.

Серед інших топових тем російського впливу, дестабілізаційні ризики яких зросли 2024 року, експерти назвали **«непопулярні рішення Верховної Ради, військових адміністрацій, органів самоврядування»**, що можна віднести до групи потенційних конфліктів між військовими та цивільними в процесі подолання проблеми необхідності забезпечення обороноздатності країни, зокрема – проведення мобілізації (ДП – 3,38 та ЙР – 3,54 у 2024 році проти ДП – 2,56 та ЙР – 3,04 у 2023).

Ризики використання рф **«соціального невдоволення»** у 2024 році експерти оцінили на приблизно тому самому рівні, що й у 2023 (ДП – 2,94, ЙР – 2,90 у 2024 році проти ДП – 2,87 та ЙР – 3,04 у 2023).

До топтем російського впливу увійшли також дві загрози, які в цілому експерти оцінили як такі, що демонструють тенденцію до зменшення своєї значимості. Це: **«збереження російських політичних, культурних, медійних впливів»** (ДП – 3,04 та ЙР – 2,82 у 2024 році проти ДП – 3,44 та ЙР – 2,87 у 2023) та **«конфлікти на церковно-релігійному ґрунті»** (ДП – 3,09 та ЙР – 2,72 у 2024 році проти ДП – 3,09 та ЙР – 3,38 у 2023). Це, безперечно, можна трактувати як позитивну динаміку.

Також у контексті загроз з боку рф варто згадати й ризики, названі експертами у другій частині опитування. Нагадаємо, що чотири експерти визначили «інформаційну агресію з боку рф» як джерело загроз для внутрішньополітичної безпеки України (ДП – 4, ЙР – 4,25). Зокрема, вони вказали на:

- загрози, пов’язані з «грою росії на темі переговорів, до яких сама рф начебто готова, а Україна – ні»;

- деструктивне інформаційне втручання рф з метою розхитування внутрішньополітичної ситуації (дискредитація української влади, поглиблення розколів в українському суспільстві);
- використання ШІ для посилення деструктивного інформаційного впливу рф (дезінформація, мова ворожнечі, панічні настрої тощо) (одна відповідь).

Як бачимо, порівняння результатів експертних опитувань 2023 та 2024 років виразно демонструє відсутність загроз використання соціально-економічного невдоволення, регіональних, міжетнічних, мовних, релігійних розбіжностей та розбіжностей в ідентичності українців. Так само в топ російської підривної діяльності не ввійшли проблеми кібератак.

Виникли нові поляризовані загрози *«Проведення виборів під час війни»* та *«Проблема легітимності влади через непроведення виборів»*, а також загроза *«Формування запиту на “мир на будь-яких умовах”»* та *«Спонування України до “мирних переговорів” на нинішніх переговорних позиціях»*, що опосередковано свідчить про зростання внутрішнього конфліктного потенціалу.

Основні потенційні напрями дестабілізаційного впливу рф

Внутрішньополітичні загрози, які, на думку учасників проєкту, сформувались у другій половині 2023 – на початку 2024 років, мають різну природу. Водночас формально дестабілізаційний потенціал та ймовірність їх реалізації є вищими, ніж відповідні показники загроз, які досліджували в рамках проєкту 2023 та 2024 року. Однак порівняння цих показників не є коректним, оскільки оцінювали нові загрози лише ті експерти, які вказали на відповідні нові виклики.

Найнебезпечніші нові виклики пов'язані з внутрішньою реакцією на вплив зовнішніх чинників. Зокрема, це стосується ризиків дестабілізації ситуації в країні внаслідок зменшення міжнародної підтримки України. Експерти зазначають, що скорочення міжнародної підтримки не тільки створює ризики для внутрішньополітичної стабільності, а й є загрозою для збереження Української держави. Таку саму природу мають потенційні загрози, пов'язані зі сценаріями завершення або зупинки війни при міжнародному посередництві, які може не сприйняти українське суспільство.

Збільшення дестабілізаційного потенціалу та ймовірності реалізації вже наявних загроз веде до появи нових. Значною мірою такі виявлені експертами нові загрози, як *«Слабкість і непрофесійність державних інститутів»*, *«Проблеми стратегічній комунікації»*, *«Відсутність зрозумілої державної стратегії щодо забезпечення обороноздатності України»* – це загрози, що сформувались у фарватері загальної тенденції до збільшення вертикальної напруженості в суспільстві. *Експертне середовище артикулює запит на нову якість комунікації влади і суспільства*. А також – на посилення протидії російським інформаційним впливам, за допомогою яких рф намагається нав'язати вигідний москві порядок денний комунікації між владою і суспільством України.

Зростає актуальність загроз стратегічного порядку. Зокрема, з відповідей експертів можна зробити висновок, що соціально-економічні та демографічні проблеми, спричинені війною, мають тенденцію до накопичення. Вони не створюють виразних дестабілізаційних ризиків «тут і зараз», щодо них зафіксовано

меншу кількість рефлексій, ніж щодо загроз у сфері воєнної безпеки або на лінії «влада – суспільство». Але в перспективі саме в соціально-економічній та демографічній сферах можуть генеруватись істотні внутрішньополітичні ризики.

Українське суспільство, експертне та політичне середовища наразі тільки починають осмислювати загрозу, пов'язану з неможливістю провести вибори Президента та Верховної Ради в умовах воєнного стану.

На середину весни 2024 року загроза національній безпеці від проведення виборів в умовах воєнного стану та на тлі активної дестабілізаційної діяльності спецслужб супротивника є критичною.

Учасники проєкту сходяться на думці, що рф намагатиметься дестабілізувати внутрішньополітичну ситуацію в Україні, використовуючи найбільш очевидні теми – радикальні антимобілізаційні настрої, корупційні скандали, чинник «утоми від війни». Разом з тим відповіді експертів дають підстави для кількох неочевидних, але потенційно важливих спостережень. Ворог одночасно підживлюватиме проблемні точки, обираючи щоразу ті, які потенційно можуть призвести до швидкої дестабілізації. Саме тому експерти у 2023 році фіксували як найвразливіші: корупційні скандали, згорання демократичних процедур, горизонтальні суперечності. У 2024 році змінився перелік найбільших потенційних вразливостей – змінились і прогнози експертів щодо російських підходів стосовно дестабілізації ситуації в Україні.

Можна очікувати, що у 2024 році рф сфокусує значні зусилля на темі «втоми від війни». Стратегічне завдання рф – підрив національної безпеки. У 2022–2023 роках інструментом досягнення мети росія бачила створення соціально-економічних проблем. Тому завдавала ракетних ударів по енергетичній та продовольчій, економічній, транспортній інфраструктурі країни, сподіваючись, що це спонукає суспільство вимагати від влади, аби Україна капітулювала. З другої половини 2023 року почастишали удари по цивільній інфраструктурі та житлових будинках. Паралельно ведеться потужна інформаційна кампанія про «готовність рф до переговорів», яких буцімто «не хоче київський режим». В обох випадках мета – посилити до критичного рівня вертикальну напруженість між суспільством та владою в Україні.

Для інспірування вертикального та горизонтального конфліктів російські спецслужби та пропаганда використовуватимуть тему «легітимності влади». Акцент буде зроблено на закінченні п'ятирічного терміну перебування при владі Президента. Також нав'язуватиметься наратив про необхідність провести вибори попри воєнний стан.

Хоч загроза корупційних скандалів у 2024 році опустилася з першого на п'яте місце за дестабілізаційним потенціалом у загальному рейтингу загроз, а також з першого на третє в рейтингу, в абсолютних значеннях потенціал загрози і ймовірність її реалізації зросли. Загроза «**Корупційні скандали**» разом із загрозою «**Падіння довіри суспільства до політичного керівництва**» мають найвищі індекси ймовірності реалізації. Відповідно, теза про «найкорумпованішу країну Європи» буде традиційно однією з провідних у зусиллях рф з дестабілізації ситуації в Україні, а всі конкретні корупційні кейси інтерпретуватимуться як доказ «неспроможності України», а не свідчення здатності держави і суспільства ефективно протистояти корупції.